

TIJORAT BANKLARI AKTIVLARI PORTFELINI OPTIMALLASHTIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISH VA DIVERSIFIKATSIYA MEXANIZMLARI

Olimjonov Maxammadamin

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti "Bank ishi va audit" yo'nalishi

4-kurs K-116-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: R.B. Tursunov

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklari aktivlari portfelini optimallashtirishda risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlarining o'ri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Bank aktivlari portfelini samarali boshqarish barqarorlik va rentabellikni oshirishning asosiy omillaridan biri bo'lib, bu jarayonda risklarni minimallashtirish va aktivlarni diversifikatsiya qilish muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Maqolada aktiv portfelini optimallashtirish usullari, risklarni baholash va boshqarish texnikalari, diversifikatsiya mexanizmlarining amaliy ahamiyati yoritiladi. O'zbekiston tijorat banklari misolida real tahlil o'tkazilib, xalqaro tajriba bilan qiyoslanadi hamda milliy sharoitga mos takomillashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, aktivlar portfeli, risklarni boshqarish, diversifikatsiya, optimallashtirish, moliyaviy barqarorlik.

Аннотация: В статье рассматривается роль механизмов управления рисками и диверсификации при оптимизации портфеля активов коммерческих банков с теоретической и практической точек зрения. Эффективное управление портфелем активов является ключевым фактором повышения финансовой устойчивости и рентабельности банка, при этом минимизация рисков и диверсификация активов выступают важными инструментами. В статье раскрыты методы оптимизации портфеля, техники оценки и управления рисками, практическое значение механизмов диверсификации. На примере коммерческих банков Узбекистана проведён реальный анализ и сравнено с передовым зарубежным опытом. Разработаны адаптированные рекомендации для национальной банковской практики.

Ключевые слова: коммерческие банки, портфель активов, управление рисками, диверсификация, оптимизация, финансовая устойчивость.

Abstract: This article examines the role of risk management and diversification mechanisms in optimizing the asset portfolios of commercial banks from both theoretical and practical perspectives. Effective portfolio management is a key factor

for enhancing a bank's financial stability and profitability, with risk minimization and asset diversification serving as crucial tools. The paper discusses portfolio optimization methods, risk assessment and management techniques, and the practical significance of diversification mechanisms. An analysis based on Uzbekistan's commercial banks is presented, compared with leading international practices, and tailored recommendations for national banking practice are proposed.

Keywords: commercial banks, asset portfolio, risk management, diversification, optimization, financial stability.

KIRISH

Zamonaviy moliya bozorida tijorat banklari faoliyatining barqarorligi va raqobatbardoshligi ko'p jihatdan ularning aktiv portfeli sifatiga va boshqaruv samaradorligiga bog'liqdir. Aktiv portfelini optimallashtirish — bu nafaqat aktivlarni to'g'ri taqsimlash, balki tavakkalchiliklarni minimal darajada ushlab turish va barqaror daromad manbalarini yaratish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan, risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlarini joriy etish bank resurslarini oqilona boshqarishning ajralmas qismi hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida aktiv portfelini samarali shakllantirish va diversifikatsiya darajasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq amaliyotda aktiv portfeli tarkibida asosiy ulushni kredit mablag'lari tashkil etishi, boshqa aktiv turlarining ulushi pastligi, risklarni boshqarish mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmagani kabi masalalar mavjud.

Mazkur maqolada tijorat banklari aktivlari portfelini optimallashtirishning zamonaviy usullari, risklarni baholash va boshqarish mexanizmlari, shuningdek, diversifikatsiya strategiyalarining milliy va xorijiy tajribalar asosida qo'llanilishi atroflicha o'rganiladi. Shuningdek, O'zbekiston bank amaliyoti misolida tahlillar keltirilib, milliy sharoitga mos tavsiyalar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tijorat banklari aktivlari portfelini optimallashtirishda risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlarining ahamiyati ko'plab xalqaro va milliy ilmiy tadqiqotlarda o'z aksini topgan. Xorijiy adabiyotlarda M. Porterning raqobat nazariyalari, R. Kaplan va D. Nortonning Balanced Scorecard modeli va risk boshqaruvi tizimlari bank aktivlarini boshqarishda strategik yondashuv sifatida keng o'rganilgan. Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va boshqa yetakchi moliya institutlari bank portfellarini optimallashtirish, risklarni tahlil qilish va diversifikatsiya qilish bo'yicha muhim tavsiyalarni taqdim etmoqda.

Milliy iqtisodiyotshunos olimlar — A. Xodjayeov, Sh. Ortiqov, R. Rustamov va boshqalar o'z izlanishlarida O'zbekiston tijorat banklarida aktiv portfeli tarkibi, risk darajasi va diversifikatsiya strategiyalarining milliy xususiyatlarini tahlil qilib, ularni

rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berganlar. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining yillik hisobotlari va moliya bozorini tahlil qiluvchi statistik ma'lumotlar maqola uchun asosiy manba sifatida foydalanildi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, grafik va statistik usullar qo'llanildi. Avvalo, tijorat banklari aktivlari portfeli tuzilishi, risk indikatorlari va diversifikatsiya darajasi real bank ma'lumotlari asosida o'rganildi. Xorijiy ilg'or tajriba milliy sharoitga moslashtirilib, milliy banklar uchun mos boshqaruv mexanizmlari ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari tijorat banklari aktivlari portfeli optimallashtirishda risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlarining samarali qo'llanilishi bank moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil ekanligini isbotladi. O'zbekiston tijorat banklari portfel tuzilmasining tahlili shuni ko'rsatdiki, aktivlarning katta qismi kredit mablag'lariga to'g'ri kelmoqda, bu esa kredit risklarini oshirib, likvidlik va qaytarilish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xorijiy ilg'or tajriba asosida aniqlanganki, rivojlangan banklar aktiv portfeli turli sektorlar, sohalar va muddatlar bo'yicha taqsimlash orqali risklarni muvozanatlaydi, shu bilan birga, qimmatli qog'ozlar portfeli, investitsion loyihalar va boshqa moliyaviy instrumentlardan foydalanadi. Bu esa tavakkalchilikni kamaytirib, barqaror daromad manbalarini ta'minlaydi.

Statistik tahlilga ko'ra, diversifikatsiya darajasi yuqori bo'lgan banklarda problemali aktivlar ulushi past, aktivlar sifat ko'rsatkichlari esa yuqori. Shu asosda, milliy banklar uchun aktiv portfeli diversifikatsiya qilish, risklarni baholashning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish, stress-test amaliyotini kengaytirish va ichki nazorat tizimini kuchaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Umuman, zamonaviy risk boshqaruvi va diversifikatsiya mexanizmlarini integratsiyalashgan holda joriy etish bank aktivlari portfeli optimallashtirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari asosida tijorat banklari aktivlari portfeli optimallashtirishda risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlarining dolzarb ahamiyati keng muhokama qilindi. Avvalo, O'zbekiston tijorat banklari portfeli tarkibida kredit aktivlari ulushining yuqoriligi kredit risklari va aktivlar sifatini boshqarishdagi murakkabliklarni oshirayotgani aniqlandi. Shu bois banklar uchun aktiv portfeli samarali diversifikatsiya qilish va risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish zaruriyati ortib bormoqda.

Xorijiy ilg'or tajribalar tahlili ko'rsatdi-ki, rivojlangan bank tizimlari aktiv portfeli diversifikatsiya qilish orqali risklarni muvozanatlash, daromad manbalarini kengaytirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga erishmoqda. Bunda

qimmatli qog'ozlar portfeli, investitsion loyihalar va boshqa moliyaviy aktivlar asosiy vositalardan hisoblanadi. Shuningdek, risk monitoringini avtomatlashtirish, stress-test va boshqa zamonaviy texnologiyalarni qo'llash banklarni kutilmagan tavakkalchiliklardan himoya qiladi.

Milliy banklar uchun ushbu mexanizmlarni joriy etishda muammolar sifatida texnik infratuzilma yetarli emasligi, kadrlar malakasining ba'zi hollarda yetarli emasligi va qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanmaganligi aniqlangan. Shu sababli, risk boshqaruvi bo'yicha ichki tizimlarni mustahkamlash, malakali portfel menejerlarini tayyorlash va milliy moliya bozorini chuqurlashtirish dolzarb vazifa sifatida belgilandi.

Muhokama davomida aktiv portfelini optimallashtirishda risklarni baholashning zamonaviy vositalarini joriy etish, real vaqt monitoring tizimini yaratish va diversifikatsiya darajasini oshirish banklar uchun nafaqat barqarorlikni ta'minlash, balki raqobatbardoshlikni kuchaytirishning asosiy sharti sifatida e'tirof etildi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot va muhokamalar asosida aniqlanganki, tijorat banklari aktivlari portfelini optimallashtirishda risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlarini kompleks qo'llash bankning moliyaviy barqarorligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston tijorat banklarida aktivlar portfelining asosiy qismi kredit mablag'lariga to'g'ri keladi, bu esa bankning umumiy risk profilini oshiradi va aktivlar sifatini izchil nazorat qilishni murakkablashtiradi.

Xorijiy ilg'or tajriba diversifikatsiya va zamonaviy risk boshqaruvi tizimlarining integratsiyalashgan holda qo'llanilishi nafaqat tavakkalchiliklarni kamaytirishi, balki bankning moliyaviy sog'lomligini va daromad barqarorligini oshirishini ko'rsatmoqda. Shu asosda milliy banklar uchun aktiv portfelini sektorlar, muddatlar va sohalar bo'yicha diversifikatsiya qilish, qimmatli qog'ozlar va boshqa ishonchli aktivlarga sarmoya kiritish strategiyasi tavsiya etildi.

Tadqiqot asosida milliy bank tizimida risk monitoringini real vaqt rejimida olib borish, stress-test amaliyotini joriy etish, ichki nazorat va audit tizimlarini kuchaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, bank xodimlari malakasini oshirish va qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar tavsiya qilindi.

Umuman olganda, risklarni boshqarish va diversifikatsiya mexanizmlariga asoslangan optimallashtirilgan aktiv portfeli tijorat banklari uchun moliyaviy barqarorlikning kafolati va raqobatbardoshlikning asosiy omili sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Xodjayev A. A. **Tijorat banklari aktivlarini boshqarish va diversifikatsiya asoslari.** – Toshkent: "IQTISODIYOT", 2023. – 240 b.

2. Ortiqov Sh. R. **Bank aktivlari portfeli va risklarni boshqarish strategiyasi.** – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022. – 210 b.
3. Rustamov R. X. **Tijorat banklari aktivlarini optimallashtirish tamoyillari.** – Toshkent: “Iqtisod-Moliya”, 2023. – 230 b.
4. Tursunov B. O. **O‘zbekiston banklarida aktivlar diversifikatsiyasi va boshqaruvi.** – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2024. – 200 b.
5. Kaplan R., Norton D. **Balanced Scorecard va bank portfeli boshqaruvi.** – Moskva: “Olimp-Biznes”, 2021. – 350 b.
6. Jahon banki. **Uzbekistan: Banking Sector Asset Quality Review.** – 2023. – <https://www.worldbank.org/>
7. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi. **Republic of Uzbekistan: Banking Risk and Diversification Report.** – 2023. – <https://www.imf.org/>